

Xeyransa Qiyas qızı Əliyeva ⁶¹
CURCİ ZEYDANIN “FƏRQANƏ GƏLİNİ” ROMANININ
TEMATİK TƏSNİFATI

Giriş: Curci Zeydan (1861–1914) ərəb ədəbiyyatının tanınmış yazıçısı və tarixçisi olmuşdur. Onun tarixi romanları İslam dünyasının zəngin irsini oxuculara çatdırmaq məqsədi daşıyır. Görkəmli yazıçı Curci Zeydan haqqında oxuyuruq: *“Hər tərəfli yazıçı və tarixçi C.Zeydan ərəb dünyasında İslam tarixindən bəhs edən romanları sayəsində tarixi roman janrının banisi hesab olunur. O, 1891-1914-cü illərdə İslamdan əvvəlki dövrlərdən müasir dövrə qədər müsəlmanların həyatında və ərəb tarixində baş verən hadisələrlə bağlı 22 roman nəşr etdirmiş və müasir ərəb ədəbiyyatı tarixində tarixi roman müəllifi kimi tanınmışdır”* (6).

Tarixi hadisələri romantik və dramatik elementlərlə birləşdirərək oxucularına bəxş etdiyi əsərlərindən biri də “Fərqanə gəlini” romanıdır. XIX -XX əsr ərəb ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, ərəb yazıçısı Curci Zeydanın ölümündən altı il əvvəl-1908-ci ildə tarixi roman janrında qələmə almışdır. Əsər Abbasi xilafəti dövründə baş verən hadisələri təsvir edir və dövrün siyasi, sosial və mədəni məsələlərini araşdırır.

Curci Zeydanın “Fərqanə gəlini” romanı onun məşhur tarixi romanlarının siyahısına daxildir. “Fərqanə gəlini” Curci Zeydanın tarixi bədii yaradıcılığının ən parlaq nümunələrindən biridir.

Roman islam tarixinin mühüm dövrlərindən birini əks etdirir. “Fərqanə gəlini” romanı Curci Zeydanın klassik roman janrında islam tarixini təsvir etmək və geniş oxucu auditoriyasına çatdırmaq cəhdidir. Roman tarixi hadisələrə ədəbi interpretasiya gətirərək siyasi, sosial və mədəni məsələləri oxucuya çatdırır. “Fərqanə gəlini” romanı onun maarifçi ideyalarını, tarixə obyektiv yanaşmasını və İslam mədəniyyətinə verdiyi yüksək qiyməti əks etdirir.

“Fərqanə gəlini” Curci Zeydanın tarixi bədii yaradıcılığının ən parlaq nümunələrindən biridir. Əsər tarixi hadisələrə əsaslanaraq cəmiyyətin sosial və mədəni problemlərini işıqlandırır, insan hüquqları, sevgi və mədəniyyətlərarası əlaqələr kimi məsələləri müzakirəyə çıxarır. Bu roman, həm tarixi roman janrının klassik nümunəsi, həm də İslam sivilizasiyasının zəngin irsini təcəssüm etdirən bir əsər kimi ərəb və dünya ədəbiyyatında xüsusi yer tutur.

“Fərqanə gəlini” romanında paralel şəkildə inkişaf edən müxtəlif tematik mövzulardan ibarətdir. Romanın tematik təsnifatını ilk öncə tarixi hadisələr təşkil edir. Romanın tarixi fonunu ərəb ədəbiyyatı tarixinin “Qızıl dövrü” adlanan Abbasilər dövründə baş verən hadisələr, xüsusilə xilafətin genişlənməsi və Asiya xalqları ilə qarşılıqlı münasibətləri təsvir edilir. Abbasilər dövründə islam dünyasının şərq sərhədlərində yerləşən strateji əhəmiyyətli bir ərazisi olan Fərqanə Curci Zeydanın romanının mərkəzində dayanır. Fərqanə vadisi xilafət üçün strateji əhəmiyyətli bir ərazi kimi təsvir olunur.

“Fərqanə Gəlini” romanında Abbasi xilafəti dövründə Mərkəzi Asiya ilə əlaqələr və bu regionun islam mədəniyyətinə təsiri əsas mövzular sırasındadır. Əsər xilafətin genişlənməsi, siyasi intriqalar və hakimiyyət mübarizələrinə diqqət çəkir. Bu mövzular oxuculara İslam dünyasının həmin dövrdəki mürəkkəb siyasi vəziyyətini başa düşməyə imkan verir.

Romanda fərqli mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri və islamın yayılma prosesi geniş şəkildə təsvir olunur. Müəllif, Fərqanə bölgəsinin yerli adət-ənənələrinin İslam mədəniyyəti ilə necə qarşılaşdığını və bu prosesdə yaranan inteqrasiya aspektlərini oxucuya çatdırır. Bu, islam sivilizasiyasının yayılması ilə bağlı sosial-mədəni aspektləri anlamaq üçün vacibdir.

Əsərdə Abbasilərin siyasi məsələləri, dövlət idarəçiliyi və xilafət ətrafında baş verən mühüm tarixi hadisələri əks olunur. Məsələn Əfşinlə-Babək arasındakı ittifaq, siyasi konflikt, sonuncu döyüşdə Əfşinin Babək üzərində qələbə çalması, Bəzzin süqutu, Babəkin qaçması, xain erməninin Babəki ələ verməsi və bunun müqabilində Mötəsimin erməniyə təltif etməsi, Babəkin Samərrada edamı və s. (3, s. 10).

Romanda tarixi hadisələrin təsvirini iki əsas aspekt üzərində cəmləndiyinin şahidi oluruq:

1. Siyasi və iqtisadi aspekt: O, bu hərəkəti xilafətin mərkəzləşmiş hakimiyyətinə və onun idarə etdiyi vergi siyasətinə qarşı bir reaksiya kimi təqdim edir. Hərəkətin əsas məqsədlərindən biri, yerli xalqların iqtisadi müstəqilliyini və sosial ədaləti təmin etmək olmuşdur. Fərqanə gəlini əsərin mərkəzi obrazı olaraq sevgi, qürur və fədakarlıq simvoludur. O, həm də yerli xalqın mədəniyyətini və dəyərlərini təmsil edir. Abbasi xilafəti – xilafətin idarəçilik mexanizmləri və siyasi intriqaları təsvir edilir. Bu, Cürçi Zeydanın dövrün siyasi quruluşuna tənqidi yanaşmasını əks etdirir.

2. Dini və ideoloji aspekt: Cürçi Zeydan Xürrəmiləri dualist inanclara malik olan hərəkət kimi təsvir edir. Hərəkətin dini əsasları zərdüştilik, məzdəkilik və digər qədim inanclara dayanırdı. Xürrəmilər hərəkətinin başçısı Babək Xürrəminin liderliyi ilə hərəkət, həm də dini islahat və sosial bərabərlik ideyalarını təbliğ edirdi (5).

Cürçi Zeydan əsərdə Fərqanədə mövcud olmuş fərqli mədəniyyətlərin daşıyıcılarının etnik müxtəlifliyini və yerli xalqın adət-ənənələrini təsvir edir. İslam sivilizasiyasının yerli mədəniyyətlə qarşılıqlı təsiri romanın vacib mövzularından biridir. Əsər Fərqanədə yaşayan fərqli etnik qrupların islam mədəniyyətinə inteqrasiyasını və eyni zamanda öz unikal kimliklərini qoruma səylərini vurğulayır.

“Fərqanə Gəlini” romanı eyni zamanda xilafət dövründəki sosial problemlərə işıq salır. Cürçi Zeydan əsərində islam sivilizasiyasını yalnız dini aspektdən deyil, həm də sosial və mədəni aspektdən təsvir edir. Onun

⁶¹ AMEA akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun doktorantı

məqsədi tarixi hadisələrə işıq salmaq və oxuculara maarifləndirici məlumat verməkdir.

Xüsusilə, qadınların cəmiyyətdəki yeri, azadlıq və ailə dəyərləri romanın əsas mövzularından biridir. Cürri Zeydan "Fərqanə gəlini" romanında obrazlar vasitəsilə qadınların cəmiyyətə təsirini və ailə əlaqələrinin siyasi münasibətlərdə rolunu vurğulayır. Roman sosial problemləri tənqid edir və insan haqları, azadlıq, gender bərabərliyi kimi məsələləri müzakirəyə çıxarır. Fərqanə gəlini obrazı qadınların həm şəxsi, həm də ictimai həyatda oynadığı rolunu simvolizə edir. Əsərin mərkəzi obrazı olan Fərqanə gəlini, qadınların dövrün sosial proseslərindəki rolunu təcəssüm etdirir. Müəllif qadınların hüquqlarını, onların fədakarlığını və ailə münasibətlərindəki mövqelərini təsvir edərək dövrün gender problemlərinə işarə edir. Roman həmçinin sosial ədalətsizlikləri və cəmiyyətdəki təbəqələşməni tənqid edir.

"Fərqanə gəlini"ndə tarixi şəxsiyyətlər və hadisələr təsvir edilsə də, bu hadisələrə əlavə olunan romantik və dramatik elementlər oxucunun marağını daha da artırır. Qəhrəmanlıq, məhəbbət motivləri romanın dramatik strukturunun vacib elementləridir.

Ərəb ədəbiyyatının görkəmli yazıçısı Cürri Zeydanın "Fərqanə gəlini" adlı tarixi romanında qəhrəmanlıq motivləri Azərbaycanın qəhrəman oğlu Babəkin təmsalında reallaşdırılır. Tarixi mənbədə yazılır: "Xürrəmilər hərəkatının rəhbəri Cavidan ibn Sührək, daha sonra isə Babək (798- 838) olmuşdur" (1, s. 5).

Babək obrazı ilk dəfə Cahan xanının dialoqu vasitəsilə tanınır. O, dayəsi Xəyzərana deyir: "Mən belə düşünürəm ki, o kahinin Xürrəmilər təriqətinin gizli cəmiyyəti ilə əlaqəsi vardır. O cəmiyyətlə ki, başında bu gün müsəlmanların xəlifəsinin qorxdığı əzəmət və qüvvət sahibi Babək əl-Xürrəmi durur" (2, s. 23).

Romanda IX əsrin birinci yarısının ictimai-siyasi vəziyyəti, xüsusilə xəlifə Harun ər-Rəşidin türk qızı Maridədən doğulmuş oğlu Mötəsim Billahın (xəl. dövrü 833-842) xilafətin bütövlüyünü qorumaq, onun parçalanmasına yol verməmək üçün yürütdüyü siyasət və bu məqsədlə də onun xürrəmilər və bizanslılarla apardığı müharibələr və xürrəmilərin göstərdikləri şücaətlər yer almışdır.

Məhəbbət mövzularına da romanda geniş yer ayrılmışdır. Əsərdə siyasi intriqalarla birlikdə insan münasibətləri, sevgi və ailə münasibətləri də geniş təsvir olunur. Romanda sevgi və fədakarlıq, insan münasibətlərinin ən mühüm aspektləri kimi təsvir olunur. Fərqanə gəlini və onun ətrafındakı obrazlar arasındakı əlaqələr oxuculara insan duyğularının müəkkəbliyini göstərir.

Sevgi hekayələri, romandakı tarixi hadisələrin emosional fonunu gücləndirir. Romanda əsas qəhrəmanlar – Dirğam və Cahanın məhəbbət macəraları yer almışdır. Cürri Zeydanın yazı üslubu tarixi faktları bədii təxəyyüllə birləşdirir. Cürri Zeydan "Fərqanə gəlini" romanını yazarkən tarixi faktları bədii təxəyyüllə birləşdirərək oxuculara həm əyləncəli, həm də maarifləndirici məzmun təqdim etmişdir. Tarixi hadisələr bədii elementlərlə zənginləşdirildiyi üçün əsər həm də elmi maraq doğurur.

Məişət motivləri də romanda geniş yer almışdır. Azərbaycan və ərəb xalqının ailə və məişətində baş verən hadisələr, milli-mənəvi dəyərlər öz əksini tapmışdır. Xüsusilə, Azərbaycan xalqının ailə və məişətində, onun inam və etiqadında dərin kök salmış atəşpərəstlik və Novruz bayramı kimi ayin və mərasimlər yer almışdır.

Nəticə. "Fərqanə Gəlini" romanı tanınmış ərəb yazıçısı Cürri Zeydanın bədii istedadının məhsuludur. Əsər islam dünyasının zəngin tarixi irsinə işıq salmaqla yanaşı, oxuculara mədəniyyətlərarası münasibətlər və insan dəyərləri haqqında dərinlən düşünmək üçün bir fürsət yaradır. "Fərqanə gəlini" romanının tematik mövzuları fərqli mədəniyyətlərin bir-birinə təsiri fonunda təşkil olunmuşdur. Romanın rəngarəng tematik mövzuları bizə Azərbaycan və ərəb xalqının mədəni mühitinə nəzər salmağımıza şərait yaradır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Bünyadov Z. Azərbaycan VII-IX əsrlərdə. Bakı, 1989.
2. Cəfər V. Zeydan C. Fərqanə gəlini. Bakı, Gənclik, 1996.
3. Əzizov E. IX əsr ərəb poeziyasında Xürrəmilər hərəkatının əksi. Bakı, Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2004.
4. İsmaylova Ə.H. Cürri Zeydanın Azərbaycan türkcəsinə çevrilmiş tarixi romanları. <https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/ehuam/65a60cf4-18d3-4fcf9c84-2f28c85c3df2.pdf>
5. https://az.wikibooks.org/wiki/Az%C9%99baycan_tarixi/Bab%C9%99kin_ba%C5%9F%C3%A7%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1_alt%C4%B1nda_xalq_azad%C4%B1q_m%C3%BCbariz%C9%99si
6. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/905102>

Curci Zeydanın "Fərqanə gəlini" romanının tematik təsnifatı

Xülasə

Cürri Zeydanın "Fərqanə Gəlini" romanı, Abbasi xilafəti dövründə baş verən siyasi, sosial və mədəni prosesləri təsvir edən tarixi bir əsərdir. Əsərdə mədəniyyətlərarası əlaqələr, sosial ədalət, qadın hüquqları və sevgi motivləri ön plana çıxır. Fərqanə gəlini obrazı vasitəsilə müəllif qadınların cəmiyyətdəki rolunu və fədakarlığını vurğulayır. Roman, tarixi faktları bədii təxəyyüllə birləşdirərək oxucuları maarifləndirmək və əyləndirmək məqsədi daşıyır. Bu əsər Zeydanın tarixi roman janrına verdiyi əhəmiyyətli töhfələrdən biri kimi qiymətləndirilir. Xüsusilə, məqalədə romanın tematik təsnifatı təqdim olunur.

Тематическая классификация романа "Ферганская невеста" Джуржи Зейдана

Резюме

Роман Джурджи Зейдана "Невеста Ферганы" описывает политические, социальные и культурные процессы эпохи Аббасидского халифата. В центре произведения находятся межкультурные взаимодействия,

социальная справедливость, права женщин и мотивы любви. Через образ невесты Ферганы автор подчеркивает роль женщин в обществе и их самопожертвование. Роман сочетает исторические факты с художественным вымыслом, стремясь просвещать и развлекать читателей. Это произведение является одной из значительных работ Зейдана в жанре исторического романа. В частности, представлена в статье тематическая классификация романа.

Thematic classification of the novel "the bride of Fergana" by Jurci Zeydan

Summary

Cürçü Zeydan's novel "The Bride of Fergana" depicts the political, social, and cultural processes of the Abbasid Caliphate era. The novel highlights intercultural interactions, social justice, women's rights, and themes of love. Through the character of the Bride of Fergana, the author emphasizes the role and sacrifice of women in society. Combining historical facts with literary imagination, the novel aims to educate and entertain readers. This work is considered one of Zeydan's significant contributions to the historical fiction genre. In particular, the article presents a thematic classification of the novel.

Rəyçi: f.ü.f.d., dosent L.M.Bayramova